

RENZO PIANO

«Ο ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΑΣ ΧΤΙΖΕΙ ΤΕΙΧΗ Ή ΓΕΦΥΡΕΣ. ΕΠΙΛΕΞΑ ΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟ»

Το BLUE ταξίδεψε στο Παρίσι για να συναντήσει τον διάσημο Ιταλό αρχιτέκτονα, δημιουργό του Κέντρου Πολιτισμού Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος. Κι εκείνος μας ξενάγησε στο «αρχηγείο» του και μας μίλησε για τη φιλοσοφία του, για τα εμβληματικά κτίριά του και για την Ελλάδα, που είναι μέρος της ζωής του.

Renzo Piano: “An architect builds walls or bridges. I chose the latter”

BLUE travelled to Paris to meet the acclaimed Italian architect who designed the Stavros Niarchos Foundation Cultural Centre in Athens. He showed us around his headquarters and spoke about his philosophy, his most emblematic buildings and about Greece, which he considers part of his life.

ΑΠΟ ΤΗΝ ΤΑΣΟΥΛΑ ΕΠΤΑΚΟΙΛΗ, ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ: ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΒΛΑΪΚΟΣ / BY TASSOULA EPTAKILI, PHOTOS: DIMITRIS VLAIKOS

ΞΕΘΑΠΟ το κτίριο όπου στεγάζεται το Renzo Piano Building Workshop, στη Rue des Archives στο Μαρέ του Παρισιού, οι περαστικοί κοιτάζουν μπροστά στη γυάλινη πρόσοψη και περιεργάζονται το εργαστήριο μακετών του ισογείου. Εδώ έχουν φτιαχτεί τα μοντέλα για μερικά από τα πιο διάσημα αρχιτεκτονήματα του πλανήτη: από το Centre Georges Pompidou (Παρίσι), το Κοινοβούλιο της Μάλτας (Βαλέτα) και την Ακαδημία Επιστημών (Καλιφόρνια) μέχρι το Whitney Museum of American Art (Νέα Υόρκη), τον πύργο Shard (Λονδίνο) και Terminal 1 του Διεθνούς Αεροδρομίου Kansai (Οσάκα). Αλλά και για το Κέντρο Πολιτισμού Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος, το νέο τοπόσημο της Αθήνας, που επίσης φέρει την υπογραφή του 79χρονου Ιταλού αρχιτέκτονα.

Στον Φάρο του ΚΠΙΣΝ, μέχρι τις 23 Ιουλίου, φιλοξενείται η έκθεση «Piece by Piece», που παρουσιάζει την πορεία του βραβευμένου με Pritzker (σ.σ. θεωρείται το Νόμπελ της αρχιτεκτονικής) Ρέντσο Πιάνο και τα έργα που ανέλαβε το γραφείο του τα τελευταία 30 χρόνια. Και η συζήτησή μας δεν μπορούσε παρά να έχει αυτή την αφετηρία. «Χαίρομαι που ολοένα και περισσότεροι Αθηναίοι επισκέπτονται το ΚΠΙΣΝ», μου λέει ο κ. Πιάνο. «Για τις παραστάσεις της Εθνικής Λυρικής Σκηνής, για τις διάφορες εκδηλώσεις, σε μερικούς μήνες –όταν θα ολοκληρωθεί η μετεγκατάστασή της-, για την Εθνική Βιβλιοθήκη, αλλά και για το Πάρκο. Είναι τόσο καλοφτιαγμένοι! Είναι δημιούργημα δύο λαμπρών κυριών, μιας Αμερικανίδας και μιας Ελληνίδας, της Deborah Nevins και της Έλλης Παγκάλου, παθιασμένων με τη δουλειά τους. Όλοι όσοι ασχολήθηκαν με αυτό το πρότζεκτ, από τον Ανδρέα Δρακόπουλο, πρόεδρο του Δ.Σ. του Ιδρύματος Σταύρος Νιάρχος, και εμένα μέχρι κάθε τεχνίτη και εργάτη, έδειξαν το ίδιο πάθος, αλλά επιτρέψτε μου να σταθώ σ’ αυτές τις δύο γυναίκες. Δεν είναι λίγες οι φορές που ήρθαν να μου πουν ότι πρέπει κάτι να κάνουμε “γιατί αυτή η ελιά υποφέρει σ’ εκείνο το σημείο”. Ξέρετε ό τι μιλούν στα δέντρα; Μοιάζουμε. Κι εγώ μιλώ στα κτίρια».

MOST passers-by stop for a few minutes outside the structure that is home to the Renzo Piano Building Workshop on Rue des Archives, in Paris’ Marais district, to look through the glass façade at the models on display. Among them are some of the world’s most famous buildings, from the Centre Georges Pompidou in Paris, Malta’s Parliament House in Valletta and the California Academy of Sciences in San Francisco to the Whitney Museum of American Art in New York, the Shard tower in London and Kansai International Airport Terminal 1 in Osaka. And now the Stavros Niarchos Foundation Cultural Centre (SNFCC) in Athens has joined the impressive list of world landmarks designed by the 79-year-old Italian architect.

Until July 23, visitors to the SNFCC can see “Piece by Piece,” a career-spanning exhibition on the Pritzker Architecture Prize recipient and the work his firm has done over the past 30 years, on display at its Lighthouse gallery. Our discussion inevitably started here.

“I am glad that more and more Athenians are visiting the SNFCC,” says Mr Piano. “For the Greek National Opera’s performances, for the various events it hosts, in a few months for the National Library – once its transition is complete – and for the park itself. It is so well made! It is the creation of two brilliant ladies, an American and a Greek, Deborah Nevins and Helli Pangalou, who are passionate about their work. Everyone made a personal investment in this project, from Andreas Dracopoulos, the chairman of the Stavros Niarchos Foundation’s board, and myself, to every technician and worker. They all showed the same passion, but allow me to stress the contribution of these two ladies. On several occasions they came to me and said that something needed to be done about “that olive tree over there, which is suffering.” They talk to the trees, you know? We’re alike in that. I talk to buildings.”

Τι τους λέτε;

Τους ζητώ να με εμπιστευτούν, να μου φανερώσουν τι ακριβώς χρειάζονται.

Έχετε χτίσει κτίρια σε όλο τον κόσμο, έχετε γραφεία στην Ευρώπη και την Αμερική.

Πού αισθάνεστε περισσότερο σαν στο σπίτι σας;

Ζω στο Παρίσι εδώ και 45 χρόνια. Είναι το σπίτι μου. Όπως και η Γένοβα, όπου γεννήθηκα και μεγάλωσα. Αλλά και κάθε μέρος που βρέχεται από τη Μεσόγειο το νιώθω οικείο. Επίσης, έχω και πλωτό σπίτι, το σκάφος μου. Με αυτό ταξιδεύω έναν μήνα κάθε καλοκαίρι, όλο τον Ιούλιο. Είναι μια παράδοση που δεν αλλάζω. Άρα, επειδή λατρεύω τη θάλασσα, θα σας έλεγα ότι όπου υπάρχει αλμυρό νερό αισθάνομαι σαν στο σπίτι μου. Δεν μπορώ, όμως, να μη διευκρινίσω ότι ένας αρχιτέκτονας πρέπει να αισθάνεται έτσι με όλους τους τόπους όπου έχει χτίσει κτίρια, να έχει αναπτύξει δεσμούς μαζί τους. Αλλιώς, διαπράττει ένα είδος απιστίας. Είναι σαν τον ηθοποιό που δεν συμπάσχει με τον ήρωα τον οποίο υποδύεται, δεν τον κατανοεί.

What do you tell them?

I ask them to trust me and to reveal what they need exactly.

You have built buildings all over the world and have offices in Europe and the United States. Where do you feel most at home?

I have lived in Paris for the past 45 years. It is my home. So is Genoa, where I was born and grew up. But any place that is lapped by the Mediterranean is familiar to me. I also have a floating house, my boat. I travel on it for one month every summer, all through July. It's a habit I won't give up. So, as I love the sea, I would say that I feel at home in any place with saltwater. I must emphasise, however, that an architect needs to feel this way about every place where he's built a building, to forge a bond with it. Otherwise, it is like a form of infidelity - like an actor who doesn't empathise with the character he's portraying, doesn't understand him.

Do you feel that way about Athens too?

Of course. I have embarked on many journeys from Athens, after all.

Και για την Αθήνα το ίδιο αισθάνεστε;

Φυσικά. Από την Αθήνα, άλλωστε, έχω ξεκινήσει πολλές πλοηγήσεις. Και φυσικές, εννοώ με το σκάφος μου, αλλά και πνευματικές.

Κάθε κτίριο μεγάλης κλίμακας έχει τη δυνατότητα να αλλάξει την πόλη στην οποία χτίζεται;

Ναι, πράγματι, αυτό συμβαίνει αν έχεις κάνει καλά τη δουλειά σου ως αρχιτέκτονας κι αν είσαι τυχερός, αν οι πλανήτες είναι ευνοϊκοί. (Γελάει) Το 1971, όταν ήμουν ουσιαστικά άνεργος, με τον επίσης αρχιτέκτονα και πολύ στενό -από... πάντα- φίλο μου Ρίτσαρντ Ρότζερς, νιώσαμε πρώτη φορά αυτή τη χαρά με το Centre Georges Pompidou. Βέβαια, στην περίπτωση αυτή δεν προκαλέσαμε εμείς καμιά αλλαγή. Ο αρχιτέκτονας είναι όπως ο δημοσιογράφος: βρίσκεται εκεί όπου συμβαίνει μια αλλαγή, για να την καταγράψει και, στην καλύτερη περίπτωση, να την ερμηνεύσει. Εμείς τότε καταγράψαμε ένα momentum: της γαλλικής κοινωνίας μετά τον Μάη του 1968. Το ίδιο συνέβη όταν ανέλαβα να σχεδιάσω την Potsdamer Platz του Βερολίνου μετά την πτώση του Τείχους.

Physical ones, with my boat I mean, but also spiritual ones.

Does every large project change the city in which it is built?

Yes, indeed, this happens when you've done your job as an architect well and if the planets are favourable. [Laughs] My lifelong friend and associate Richard Rogers and I felt this joy for the first time in 1971, when I was basically unemployed, with the Centre Georges Pompidou. In this case, of course, we did not trigger any change. An architect is much like a journalist: He is on the scene during the change, recording it and, at best, interpreting it. At the time, we recorded the momentum of French society in the aftermath of May 1968. It was the same when I took on the design of Potsdamer Platz in Berlin after the fall of the Wall.

What momentum does the SNFCC express? In what way do you think it will change Athens?

I don't know if it will change it, but it will certainly help make it better, even if it's just a little bit. The SNFCC invites people to get together,

«Τα κτίρια αγαπιούνται όταν αρχίζουν οι άνθρωποι να αποκτούν αναμνήσεις από αυτά. Έτσι θα αγαπηθεί και το ΚΠΙΣΝ».

“Buildings are loved when people start acquiring memories of them. This is how the SNFCC will be loved.”

Κέντρο Πολιτισμού Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος
/ Stavros Niarchos Foundation Cultural Center

Έξω από το κτίριο του Renzo Piano Building Workshop στο Παρίσι
/ Outside the Renzo Piano Building Workshop in Paris

Ποιο momentum αποτυπώνει το ΚΠΙΣΝ; Με ποιον τρόπο πιστεύετε ότι θα αλλάξει την Αθήνα;

Δεν ξέρω αν θα την αλλάξει, αλλά θα συμβάλει, έστω και με μια «σταγόνα», στο να γίνει καλύτερη. Το ΚΠΙΣΝ καλεί τους ανθρώπους να έρθουν κοντά, να μοιραστούν όχι μόνο την ίδια ομορφιά, τη δική του, αλλά και τις ίδιες αρχές, να γευτούν τη χαρά της συμμετοχής, να νιώσουν, ίσως, αλληλεγγύη. Όλα αυτά που μας κάνουν καλύτερους ανθρώπους.

Ποιο είναι αγαπημένο σας μέρος στο ΚΠΙΣΝ;

Μου είναι αδύνατο να απαντήσω. Είναι σαν να με ρωτάτε ποιο μέρος από την κόρη μου αγαπώ περισσότερο! (Γέλια) Το βλέπω ως μια ενότητα, ένα σώμα. Σ' αυτό το ερώτημα, όμως, θα αρχίσουν να απαντούν οι ίδιοι οι Αθηναίοι. Αλλά θα χρειαστεί καιρός. Τα κτίρια, ειδικά τα δημόσια, αγαπιούνται όταν χρησιμοποιούνται, όταν αρχίζουν οι άνθρωποι να αποκτούν αναμνήσεις από αυτά, όταν γίνονται αναπόσπαστο κομμάτι της ζωής τους. Έτσι θα αγαπηθεί και το ΚΠΙΣΝ. Όχι απλώς γιατί είναι όμορφο, αλλά γιατί θα θυμίζει σε όσους το έχουν επισκεφτεί στιγμές από τη ζωή τους.

«Τα μουσεία μου είναι πορτρέτα», έχετε πει. Το ΚΠΙΣΝ δεν είναι βέβαια μουσείο, αλλά να υποθέσω ότι το θεωρείτε κι αυτό πορτρέτο; Φυσικά! Είναι πορτρέτο της Αθήνας, της Ελλάδας. Μεταφορικά πάντα. Όταν σκέφτεται κανείς την Ελλάδα, τι του έρχεται στο μυαλό; Η θάλασσα. Το αεράκι, που μπορεί να είναι απαλό, αλλά μπορεί να είναι και δυνατό, μελτέμι. Το φως. Στην κορυφή του λόφου του ΚΠΙΣΝ, για παράδειγμα, όλα αυτά συναντώνται.

Το 1998, όταν παραλάβετε το βραβείο Pritzker, είπατε ότι είστε εξερευνητής. Τι εννοούσατε;

Όταν γεννηθείς, όπως εγώ, σε μια πόλη που την κυκλώνει το νερό (τη Γένοβα), το μόνο που σκέφτεσαι είναι πώς το νερό θα γίνει δρόμος για να φύγεις μακριά, να εξερευνήσεις τον κόσμο. Αυτό είναι το ένα σκέλος της απάντησής μου. Το άλλο αφορά στην ουσία της δουλειάς μου. Το γραφείο μου σχεδιάζει από νοσοκομεία και σχολεία μέχρι δικαστικά μέγαρα και μουσεία. Δεν είναι εξερεύνηση να ασχολείσαι με τόσο διαφορετικά κτίρια; Να προσπαθείς να ανταποκριθείς, κάθε φορά, στις διαφορετικές απαιτήσεις;

Εξακολουθεί να σας συναρπάζει η αρχιτεκτονική σήμερα;

Ναι. Είναι το μόνο πράγμα που ξέρω να κάνω. Όταν ήμουν μικρός, έπαιζα τρομπέτα και ονειρευόμουν καριέρα μουσικού. Αλλά ήμουν απί-

to share not just its beauty, but the same principles; to taste the joy of participation, to feel, perhaps, a sense of solidarity – all the things that make us better people.

Which is your favourite part of the SNFCC?

It's impossible to answer that. It's like asking me which part of my daughter I love best! [Laughs] I see it as one unit, a body. That is a question that Athenians will start answering for themselves. But it will take time. Buildings, and public buildings in particular, are loved when they're used, when people start acquiring memories of them, when they become an intrinsic part of their lives. This is how the SNFCC will be loved. Not just because it's beautiful, but because it will remind everyone who visits it of a moment in their lives.

You have said that your museums are like portraits. The SNFCC is not a museum, of course, but is it also a portrait?

Naturally! It's a portrait of Athens, of Greece. Metaphorically, of course. What comes to mind when one thinks of Greece? The sea, the wind, which can be soft like a breeze or strong like the Etesians, the light. All of these elements come together at the summit of the SNFCC hill.

When you received the Pritzker Prize in 1998 you said you were an explorer. What did you mean by that?

When you're born, as I was, in a city surrounded by water, the only thing you think about is that the water will become a path to take you away, to explore the world. This is one part of my answer. The second

*«Μιλώ στα κτίρια. Τους ζητώ να μου φανερώσουν τι χρειάζονται».
“I talk to buildings. I ask them to reveal what they need exactly.”*

Με το σκάφος του, το Kirribilli, στο Αιγαίο
/ With the Kirribilli, his sailing boat,
in the Aegean Sea

ΑΡΧΕΙΟ RENOZIO PIANO

«Το μελτέμι είναι πρόκληση για έναν ναυτικό. Φλερτάρεις με τον άνεμο».
“The meltemi winds are a sailor’s biggest challenge. You flirt with them.”

στευτα κακός και ευτυχώς το συνειδητοποίησα νωρίς. Αγαπώ πραγματικά τη δουλειά μου, είναι τροφή για το μυαλό μου. Όταν είσαι αρχιτέκτονας, πρέπει να είσαι εξοικειωμένος με πολλά γνωστικά αντικείμενα: επιστήμη, τέχνη και τόσα άλλα. Μοιάζουμε σ’ αυτό με εσάς τους δημοσιογράφους. Ξέρετε, κάθε πρωί ξυπνώ με την ίδια πείνα: να δημιουργήσω! Πάντα έχω στην τσέπη του πουκαμίσου μου ένα μολύβι και ένα μικρό σημειωματάριο. Και, ευτυχώς, καμιά μέρα δεν είναι ίδια.

Πότε επισκεφτήκατε πρώτη φορά την Ελλάδα;

Γεννήθηκα το 1937, είμαι δηλαδή παιδί του πολέμου. Τη δεκαετία του '50, όταν ήμουν έφηβος, οι άνθρωποι είχαν πολλές πληγές να επουλώσουν, πολλά προβλήματα να λύσουν. Δεν ταξίδευαν και τόσο. Εγώ έκανα τα πρώτα μου ταξίδια γύρω στα είκοσι. Η Ελλάδα είναι μέρος της ζωής μου. Ταξίδεψα, με σκάφος πάντα, πρώτη φορά στο Ιόνιο: σε Κέρκυρα, Παξούς, Κεφαλονιά, Ιθάκη. Μετά, σε επόμενο ταξίδι, πέρασα τον Ισθμό και πήγα στην Αθήνα. Στη συνέχεια λάτρεψα τις Κυκλάδες - τόσο πολλά νησιά και καθένα είναι διαφορετικό!-, τη Ρόδο και την Κρήτη. Πρώτα νιώθω Μεσόγειος και μετά Ευρωπαίος. Αυτή η θάλασσα είναι γεμάτη ήχους, χρώματα, φως.

Υπάρχουν ελληνικές λέξεις που χρησιμοποιείτε συχνά;

Πολλές! «Καλός καγαθός», ωραίος αλλά και ενάρτετος, σωματικό κάλλος και ηθική τελειότητα. «Νόστος» και «νοσταλγία», επιστροφή και προσδοκία της επιστροφής, όχι μόνο φυσικά, αλλά και πνευματικά. Αλλά η πιο αγαπημένη μου ελληνική λέξη είναι το «μελτέμι» (οι τοπικοί βόρειοι άνεμοι που πνέουν το καλοκαίρι). Τα μελτέμια είναι η μεγαλύτερη πρόκληση για έναν ναυτικό: να φλερτάρεις, να παίζεις με τον άνεμο ώστε να φτάσεις εκεί που θέλεις εσύ, όχι εκείνος. Περιμένετε μισό λεπτό...

concerns the essence of what I do. My firm designs everything from hospitals and schools to courthouses and museums. Isn't designing so many different buildings a process of exploration? Trying to meet every new challenge and new demands?

Does architecture still fascinate you?

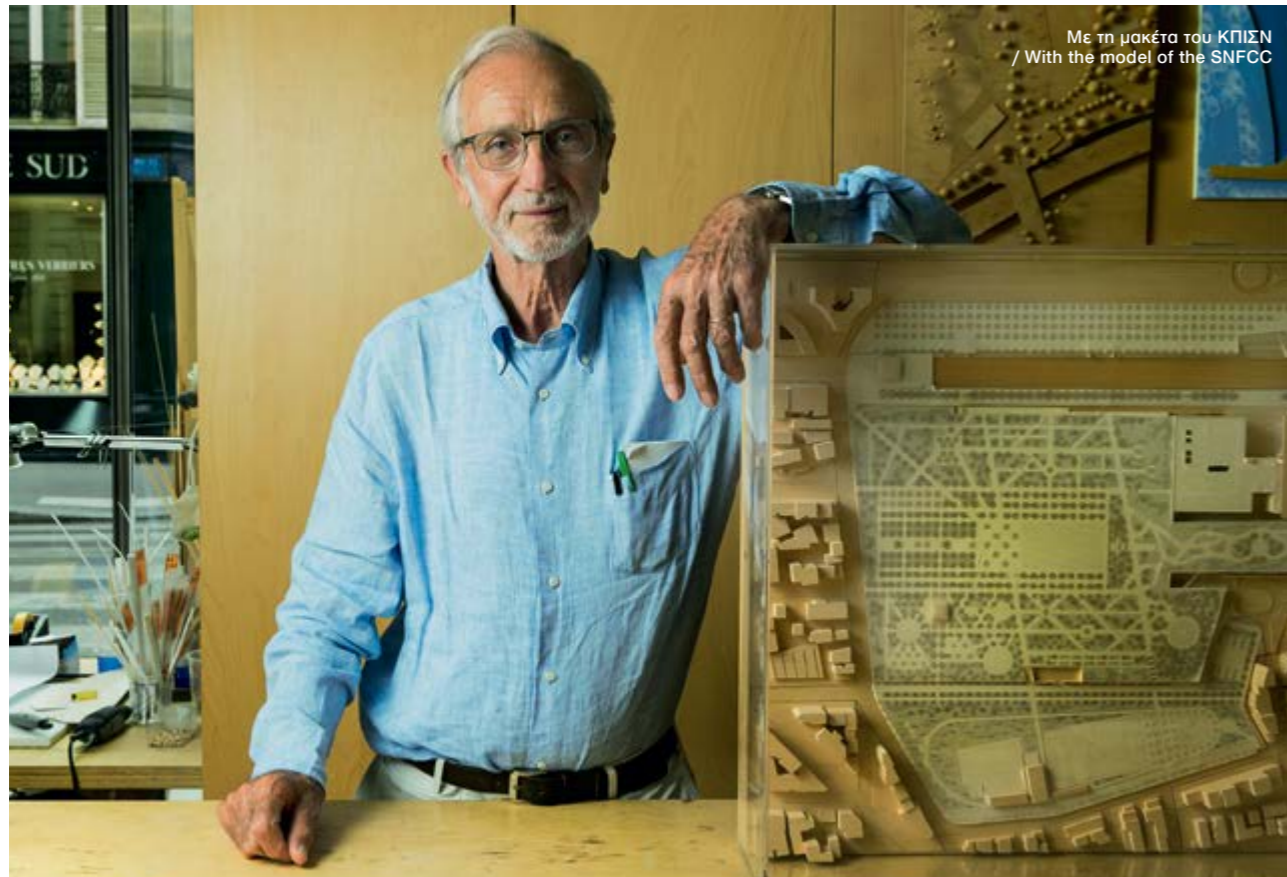
Yes. It's the only thing I know how to do. I played the trumpet when I was young and dreamed of becoming a musician. But I was incredibly bad and lucky to have realised this early on. I truly love what I do; it's food for my mind. As an architect, you need to be familiar with many different disciplines: science, art and so many more. We're a lot like you journalists in this respect. You know, I still wake up every morning with the same hunger: to create! I always keep a pencil and a small notebook in my shirt pocket. And, thankfully, no day is like another.

When did you visit Greece for the first time?

I was born in 1937, a child of war. When I was a teenager in the 1950s, people had a lot of wounds they needed to heal, problems they needed to solve. They didn't travel that much. I started travelling in my 20s. My first sailing trip was to the Ionian: Corfu, Paxos, Kefalonia, Ithaki. On my next trip, I sailed through the Corinth Canal to Athens. Then I fell in love with the Cyclades - so many islands and each one different - with Rhodes and with Crete. I am first a Mediterranean and then a European. This sea is so full of sounds, colours and light.

Are there any Greek words you use frequently?

Lots! *Kalos kagathos*, which means handsome and virtuous, physical beauty and moral perfection. *Nostos* and *nostalgia*, the homecoming

«Συχνά με αποκαλούν καλλιτέχνη. Δεν συμφωνώ. Είναι επιτηδευμένο».
“I’m often called an artist, but I don’t agree. It’s too pretentious.”

(σ.σ. Σηκώνεται και πηγαίνει στο γραφείο του. Ανοίγει τα συρτάρια, ψάχνει για λίγα λεπτά και επιστρέφει με μια φωτογραφία.)

Αυτό είναι το σκάφος μου, η «Kirribilli» -στη γλώσσα των Αβοριγίνων της Αυστραλίας σημαίνει καλός ψαρότοπος-, φωτογραφημένο στο Αιγαίο με μελτέμι. Δεν είναι υπέροχο;

Έχουν ειπωθεί και γραφτεί πολλά για σας: «αστικός ποιητής», «αρχιτέκτονας-φιλόσοφος», «ουμανιστής», μεταξύ άλλων. Πώς θα χαρακτηρίζατε εσείς τον εαυτό σας;

Είμαι ένας χτίστης, ένας οικοδόμος, όπως ο πατέρας μου. Μου αρέσει να χτίζω κτίρια, να τα κάνω λειτουργικά για τους ανθρώπους, αλλά και να αφηγούμαι ιστορίες με αυτά. Συχνά με αποκαλούν καλλιτέχνη. Δεν συμφωνώ. Το βρίσκω πολύ επιτηδευμένο. Και δεν το λέω επειδή δεν αγαπώ την τέχνη, αλλά ακριβώς για το αντίθετο: επειδή την αγαπώ πολύ. Χτίστης, λοιπόν, αυτό είμαι. Κι είναι πολύ όμορφο, φτάνει να αποφασίσεις αν θέλεις να χτίζεις τείχη ή γέφυρες. Επέλεξα το δεύτερο.

Info: Η έκθεση «Renzo Piano Building Workshop: Piece by piece» στον Φάρο του Κέντρου Πολιτισμού Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος θα διαρκέσει μέχρι τις 23/7. www.snfcc.org, τηλ. 216-80.91.001

and the anticipation of the return, not just physically but spiritually as well. But my favourite Greek word is *meltemi* (the strong northerly winds that blow mainly in the summer, or the Etesians). The meltemi winds are a sailor’s biggest challenge: You need to flirt with them, play with them, so you end up where you want to go, not where they take you. Hang on a second... [He goes to his desk and searches through the drawers, returning with a photograph]

This is my boat, the *Kirribilli* - which is Aboriginal for “good fishing grounds” - photographed in the Aegean in an Etesian wind. Isn’t it marvellous?

You have been described as a lot of different things: an urban poet, an architect-philosopher and a humanist, among others. How would you define yourself?

I’m a builder, like my father. I enjoy making buildings, making them functional for people but also telling a story with them. I am often called an artist, but I don’t agree. It’s too pretentious. And I don’t say that because I don’t love art, but the exact opposite: because I love it a lot. So, a builder, that’s what I am. And it’s a beautiful thing once you decide whether you want to build walls or bridges. I chose the latter.

Info: The exhibition “Renzo Piano Building Workshop: Piece by Piece” at the SNFCC Lighthouse, runs until 23/7. www.snfcc.org, tel. +30-216-80.91.001